

УДК 323.23(477)

<https://doi.org/10.34142/24130060.2023.27.2.03>

ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

А.Є. Вакуленко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті визначаються та аналізуються особливості політичного маніпулювання в умовах розвитку інформаційного простору українського суспільства.

На базі аналізу даних соціологічних досліджень, проведених у 2021-2023 роках відомими незалежними громадськими центрами, доводиться, що з розвитком інформаційних потоків (провідної характеристики нового типу суспільства) особливого значення набувають соціальні мережі і месенджери як інструмент політичного маніпулювання. Соціальні мережі стають частиною будь-якого політичного процесу. Вони створюють віртуальне середовище, яке змінює існуючу політичну реальність.

Ключові слова: інформаційне суспільство, соціальні мережі, інформаційно-комунікативні технології, суспільна думка, політичне маніпулювання, медіа грамотність.

POLITICAL MANIPULATION IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION SOCIETY: THE UKRAINIAN CONTEXT

A. Vakulenko

In article the peculiarities of political manipulation in the conditions of the development of the information space of Ukrainian society are determined and analyzed.

Based on the analysis of data from sociological studies conducted in 2021-2023 by well-known independent public centers, it is proven that with the development of information flows (a leading characteristic of a new type of society), social networks and messengers become especially important as a tool of political manipulation. Social networks are becoming a part of any political process. They create a virtual environment that changes the existing political reality.

It is noted that it is not the actual development of the information society, nor the actual growth of knowledge and information that provokes the use of political manipulation technologies, but the political regime, political system, individual individuals or groups that successfully use opportunities to realize their own interests. In states with democratic and non-democratic political regimes, the processes of preventing the introduction of political manipulation technologies take place differently.

The main prospects for preventing and overcoming the pressure of political manipulation are considered to be: the presence of balanced legal norms regulating online media, self-regulation of relations by participants in information activities, media literacy and media education.

This is especially relevant for states advancing on the path to the democratization of society, the establishment of common civilized social values, and the creation of a civil society freed as much as possible from political manipulative pressure, to which Ukraine belongs.

Key words: information society, social networks, information and communication technologies, public opinion, political manipulation, media literacy,

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується розширенням інформаційного простору. Поряд з традиційними засобами масової інформації – телебаченням, радіо, друкованими та електронними виданнями, все більшого впливу набирають соціальні мережі та месенджери.

Сучасні засоби масової комунікації являються носіями суспільно-значущої інформації, вони впливають на світ об'єктивної реальності, мають можливість не тільки відображати її, але й створювати картину світу на свій розсуд. Перенасиченість інформаційних потоків, вільний доступ до інформації, можливість висловлювати власну точку зору відкривають майже необмежені можливості використання маніпуляційних технологій.

Вдало впроваджені маніпулятивні технології сприяють появі конфліктів на міжнародній арені, виступають поштовхом для зміни курсу розвитку національних держав, підривають довіру до державних установ, впливають на рівень якості життя громадян, переключують увагу з вирішення проблем державного рівня на другорядні, такі, що не потребують негайного вирішення.

В останні десятиліття маніпуляція стала основним методом формування суспільної думки та порядку денного. Маніпулятивний вплив стає лідером порівняно з таким технологіями як приховане управління, ігнорування, переконання та інші. Ці аспекти і визначають актуальність дослідження обраної проблеми.

Аналіз актуальних досліджень. Тема зародження, становлення і розвитку інформаційного суспільства висвітлюється в роботах зарубіжних (Е. Тоффлер, Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен, Ф. Феррароті, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, М. Кастельс М. Маклюен, А. Урсул та інші) і вітчизняних (В. Білоусов, С. Гнатюк, Є. Головаха, О. Дзьобань, Д. Дубов, В. Кондрусева, В. Лях, О. Маруховський, В. Федорченко та інші) вчених соціально-політичного напрямку.

Політичне маніпулювання (як комплекс дій, спрямований на коригування масової свідомості, формування громадської думки та суспільних настроїв, громадської активності у процесі здобуття, отримання та використання державної влади в інтересах маніпулятора) стає предметом дослідження багатьох дослідників. Вперше на тему впливу на великі групи людей звернули увагу дослідники масових рухів Г. Лебон, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Лассуел та інші. З розвитком мас-медіа до теми політичного маніпулювання звертаються Г. Шиллер, Г. Франк, Е. Шостром та інші. В українському політологічному дискурсі особливості політичного маніпулювання досліджують Т. Андрущенко, В. Воротинський, О. Шевчук, Т. Ярошенко, О. Бойко, Л. Кочубей, А. Круглашов, Н. Єфтені та інші.

Мета статті – визначити та розглянути особливості політичного маніпулювання в умовах розвитку інформаційного простору українського суспільства.

Виклад основного матеріалу Сучасність надає інші можливості соціальним мережам. Порівняно з друкованими та, навіть, електронними засобами масової інформації, телебаченням та радіо, потужний вплив соціальних мереж збільшується з кожним днем. Причинами їх популярності серед споживачів слід вважати інтерактивність, зручність, неперервність у часопросторі, поєднання вербального компоненту з візуальним, гіперпосиланнями тощо.

Майже всі без виключення медіа-ресурси використовують маніпулятивні технології, що потужно впливають на політичну свідомість людей, коригують їх політичні уподобання, змінюють цінності та політичні орієнтації.

Соціальні мережі створюють віртуальне середовище, яке, у свою чергу, змінює існуючу політичну реальність. У ролі маніпуляторів виступає не виключно держава (порушується лінійний, вертикальний, ієрархічний принцип надання інформації), інформація розповсюджується будь-ким – від

іншої держави, терористичної організації, політичних інститутів до звичайних громадян (Bula та Sviderska, 2020, s. 22).

Розглядаючи соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції, С. Була та О. Свідерська вважають їх частиною будь-якого політичного процесу. Дослідники вважають, що не дивлячись на те, що мережа Інтернет може не мати широкого охоплення, обов'язково найцікавіші новини потрапляють до користувачів Інтернету та розповсюджуються світом. В діяльності соціальних мережах С. Була та О. Свідерська бачать пряму загрозу застосування маніпуляцій та психологічних атак з боку кіберпростору (Bula та Sviderska, 2020, s. 21-25). Тому, соціальні мережі здатні змінювати світогляд людей, незважаючи на незмінність передумов здійснення процесу маніпуляції (тип нервової системи, недостатній рівень критичного мислення, неосвіченість тощо) (Bula та Sviderska, 2020, s. 25).

Це призводить до поширення специфічних технік та маніпулятивних інструментів, серед яких можна виокремити наступні:

– астротурфінг – це практика створення масових дезінформаційних кампаній або облікових записів у соціальних мережах, які мають просувати певну точку зору або порядок денний;

– троллінг (один з інструментів астротурфінгу) – процес розміщення в Інтернеті провокаційних повідомлень з метою посилення соціальної напруги шляхом порушення правил етичних норм комунікації в мережі Інтернет;

– використання фейкових (від англ. fake – підробка) новин, особливо це стосується новин, опублікованих в інтернет-каналах;

– боти – автоматизовані програми, запрограмовані здійснювати певні дії, що імітують поведінку людини та спілкування на онлайн-платформах;

– політичний хейт – дії публічних осіб, спрямовані проти особи або групи осіб, що виражаються у заохоченні, розпаленні або ж просто висловленні ненависті за однією, або кількома ознаками (раса, етнічна приналежність, релігія, мова, національність, політичні вподобання, та ін.) (Опора, 2023).

Останнім часом стає очевидним, що опосередкованим інструментом впливу на користувачів є саме віртуальні спільноти. Особливо актуалізується формат «інтернет-новин», який базується на зворотному зв'язку мережі та споживачів. Як наслідок, стає популярною постать інтернет-журналіста, що є більш оперативним, універсальним і відповідальним (Horina та Oliinyk, 2020).

Пряма російська агресія 24 лютого 2022 року суттєво вплинула на українське медійне поле. Рейтинг друкованих засобів масової інформації знизився, а звична сітка телеканалів змінилася та перетворилася на Єдиний телемарафон. Перед викликами не тільки фізичної, але й інформаційної війни, в умовах відключення світла та перебійними постачаннями інтернет-сигналу, суспільство почало більше користуватися для отримання новин соціальними мережами.

Останнє дослідження ОПОРА відбулося у травні-червні 2023 року і мало на меті отримання відповідей на питання: через які канали громадяни отримують інформацію, які соціальні мережі є більш затребуваними та яким джерелам українці довіряють більш за все.

Результати дослідження показали, що найважливішими джерелами новин є соціальні мережі. У 2023 році їм віддають перевагу 77,9% опитаних (2021 – 63%, 2022 – 76,6%). Щодо вікового складу користувачів, 95,8% – це молодь, до 87% тих, кому виповнилося 40 років і до 36% старших за 70 років (Sporok, 2023).

Причинами користування респонденти називають зручність, оперативність, гнучкий доступ, навіть в тих регіонах, де є проблеми з електрикою та зв'язком.

Користування телебаченням дещо знизилося. Якщо у 2022 році новини завдяки телебаченню дивилося 66,7% опитаних, то у 2023 році тільки 62,5% (Sporok, 2023). Найбільшою віковою категорією, що перестала розглядати телебачення як джерело новин, стали українці віком до 40 років (11% відмовились від перегляду теленовин). Серед причин частіше називають монополію на подачу інформації через Єдиний марафон та відсутність

інформації на інших каналах. Зменшилося і використання у якості джерела новин Інтернету (без урахування соцмереж у 2022р. – 61,2%, у 2023 р. – 57,7%) (Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava, 2023).

Показово, що збільшилась чисельність користувачів радіо та друкованих засобів масової інформації, особливо в південних та східних областях, що пов'язано, скоріш за все, з погіршенням доступу до інших джерел (Snorok, 2023).

Результати соціологічних досліджень свідчать про те, що рейтинг найпопулярніших соціальних мереж вже декілька років майже не змінюється. Так, Telegram використовують 71,3% користувачів (у 2022р. – 65,7%), YouTube – 66,2% (у 2022 р. – 61,2%), а Facebook – 55% (проти 57,8% у 2022 р.). При чому половина з опитаних користується новинами у Viber, третина припадає на Instagram, 25% – на TikTok, 8,3% – на Twitter (Snorok, 2023).

Мережею Telegram більш стали користуватися респонденти віком старше за 50 років (зростання аудиторії на 11-13%). Гендерний аспект месенджеру цієї мережі складає 76,1% респондентів-жінок (Snorok, 2023). Завдяки зручному формату, можливості обирати новинні канали у користувачів Півдня і Сходу (як у містах, так і у сільській місцевості) України він є лідером.

На відміну від Telegram, YouTube більше використовують чоловіки (73,2%) при чому найбільше зростання відмічається у респондентів віком більше 70 років (11%). Споживать новини каналу переважно у сільській місцевості (збільшення на 11%, порівняно з 2022 р.) (Snorok, 2023).

Facebook дещо втратив популярність серед респондентів молодого віку (8,5%), напроти, користувачів віком після 70 років побільшало на 6%. Припинили користуватися Facebook на Сході – 7%, на Заході – 5% (Snorok, 2023).

За даними дослідження, змінилася вікова аудиторія користувачів Viber. 8% молодих респондентів не користуються ним, замість того відсоток тих, кому виповнилося 70, збільшився на 28,4% (Snorok, 2023).

Популярність Instagram у 2023 році залишилася тією самою, що у минулому році – 29% опитаних. Переважна більшість серед них жінки – 35,5% (Sporok, 2023).

Зростання споживання TikTok для отримання новин у 2023 році показує приріст у 8,5-8,9% у всіх регіонах України, крім Сходу (зменшення з 23,4% у 2022 р. до 21,1% у 2023 р.) (Sporok, 2023).

Аудиторія Twitter залишилася майже на тому ж рівні, що у 2022 р. і складає 8,3% опитаних.

Щодо рівня довіри, то можна констатувати, що у 2023 р. телебачення та соціальні мережі майже зрівнялись (рівень довіри до телебачення 61,1% проти 60,5% у 2022 р; до соціальних мереж – 60%, проти 53,9% у 2022 р.). Показово, що довіра до Інтернету (виключая соцмережі) знизилась до 45,1% проти 48,8% у 2022 р., до радіо 41% з 34,4 у 2022 р, додрукованих ЗМІ 30,3% проти 23% у 2022 р. (Sporok, 2023).

На наш погляд, вкрай важливим є показник недовіри до жодного із джерел інформації. За даними ОПОРА не довіряють жодному джерелу інформації 7,7% респондентів (у 2022 р. – 5,7%). Більший рівень недовіри у старшого покоління (9%), в той самий час показник недовіри у молоді не перевищує 7%. А найвищий відсоток недовіри – 10,4% в південних регіонах України (Sporok, 2023).

Виходячи з результатів досліджень, можна побачити, що тенденції поступової втрати довіри до традиційних медіа зберігаються, навіть, під час війни при наявності ситуативного обмеження інтернет-простору. Аудиторія онлайн-споживачів зростає у всіх регіонах України і у всіх вікових категоріях. Відповідно до цього поширюються і можливості впровадження маніпулятивних технологій. Маніпуляція стала невід'ємною частиною інформаційно-комунікативного сегменту суспільства. Доведено, що розвиток технологій політичного впливу у сфері політики залежить від рівня комунікативної та інформаційної сфери. З їх розвитком прості технології впливу ускладнюються, стають більш ефективними та завуальованими.

Сьогодні підсилює цю тенденцію впровадженням інформаційно-психологічних спецоперацій, дезінформаційних кампаній для посилення впливу на громадську думку. Не слід забувати, що мова йде не тільки про зовнішній вплив. Європейський вектор розвитку України, пошук оптимальних шляхів досягнення цієї мети визначають все нові і нові вектори руху, а разом з цим нові особливості застосування маніпулятивних технологій з метою досягнення власних цілей. Внутрішні процеси, боротьба політичних еліт за владу, інтереси олігархічних груп створюють підґрунтя для використання онлайн-простору для маніпулятивних дій з метою досягнення власної мети.

За думкою фахівців, найбільш вразливим для зовнішнього впливу та для впровадження маніпулятивних технологій є майданчик Telegram. Він був і залишається найпопулярнішим джерелом інформації для українського соціуму. Водночас він вразливий для зовнішнього впливу завдяки доволі легкому доступу до будь-якого листування, там зберігається список контактів, IP адреси, тип пристрою, які не перетворюються на анонімні. За думкою фахівців, Telegram не має «жодних політик модерування контенту», це єдина мережа яка діє в Росії та може бути використана для будь-яких інформаційних впливів (Snorok, 2023).

Таких саме висновків стосовно Telegram добігає і дослідження Internews, проведене у січні 2023 року (Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava, 2023). У висновках до дослідження звертається увага і на медіаграмотність користувачів соцмереж. Переважна більшість опитаних поверхнево ставляться до якості інформації. Так, 83% респондентів знають про наявність у месенжерах неправдивої інформації, але вважають її неважливою або впевнені, що можуть її розрізнити (Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava, 2023).

За даними звіту Global Digital на 1 лютого 2023 року 64,4% населення планети користуються Інтернетом (за рік збільшилося на 1,9%). Соціальними мережами користується майже 60% від загальної чисельності населення світу

(приріст, порівняно з 2022 роком, складає 3%). При цьому звертаються за інформацією до Інтернету 6 із 10 користувачів працездатного віку (57,8%) (Zvit Global Digital, 2023). Поширення новинного контенту та зручний доступ до нього, вплив соціальних медіа на настрої громадян та достатній рівень інформаційної активності ставить сучасні суспільства перед викликом вживання технік маніпуляції.

В сучасних умовах, за рахунок активного розвитку інформаційно-комунікативних технологій зростають можливості маніпуляцій, в тому числі і політичних. При цьому слід звернути увагу, що не саме інформаційне суспільство з його можливостями стає пусковим механізмом таких маніпуляцій, а саме політична система, окремі індивіди або групи, які вдало використовують можливості для реалізації власних інтересів. Розвиток інформаційного суспільства та збільшення каналів отримання інформації відбувається не однаково в різних країнах. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми впливу на соціум, виникають питання щодо запобігання, передбачення та боротьби з політичними маніпуляціями у медіа просторі.

На розвиток, як власне інформаційного суспільства, так і на застосування маніпуляційних технологій серед інших причин впливає і той політичний режим, якій діє в державі. Доведено, однією з умов стабільного існування політичних режимів є саме політичне маніпулювання, завдяки якому відбувається контроль свідомості особистості. Відомо, що в світі розрізняють три основних політичних режими: тоталітарний, авторитарний та демократичний.

У державах з тоталітарним і авторитарним політичними режимами сама діюча влада а разом з нею і держава виступає найголовнішим суб'єктом маніпуляції, тому що висування політичних лідерів відбувається всередині політичних еліт. Маніпуляції в таких державах здійснюються на етапі контролювання інформаційних потоків і вибори відбуваються фактично на безальтернативній основі. В демократичних державах політичне маніпулювання використовується у владній системі, не дозволяючи створити

єдину цілісну картину світу, фрагментуючи її відповідно до цілей суб'єкту маніпуляції.

Поширений у світовій практиці контроль за діяльністю медіа стосується наступних напрямків: правові норми регулювання, саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності, медіа грамотність населення, освіта, підготовка фахівців.

Конкретизуючи зазначені напрямки, уточнімо їх особливості.

По-перше, це наявність правових норм що регулюють онлайн-медіа. Аналіз правової бази та фахових досліджень дозволяє виокремити західну та східну моделі у сфері регулювання діяльності медіа. Західна модель, яка більш притаманна державам зі усталеним демократичним політичним режимом та досить високим розвитком інформаційного суспільства, базується на поєднанні нормативно-правової бази з інструментами саморегуляції відносин всіма учасниками діяльності інформаційної сфери. Фахівці вважають, що в межах західної моделі можна виокремити два підходи державного впливу на медіапростір: в одному держава виконує функції модератора, в іншому, виступає гарантом свободи слова та діяльності медіа на демократичних засадах. Східна модель, яка більш характерна для молодих демократій та держав, що перебувають у трансформаційному періоді переходу від недемократичних до демократичного політичного режиму, більш спирається на державне регулювання. Для неї є характерним слабка або зовсім відсутня саморегуляція відносин всіма фігурантами інформаційної діяльності, домінуючий державний контроль над правовими відносинами, «премодерування інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни» тощо (Novoselskyi, 2020).

Прикладами можуть виступати законодавства держав з усталеною демократією. Так, Велика Британія та Франція не мають окремого законодавства для нових медіа, норми закону для традиційних засобів масової інформації створюють умови для саморегуляції онлайн-медіа цих

країн. У США та Німеччині не створено окремого законодавчого поля для інтернет-медіа, гарантом та регулятором виступають конституції цих держав. Для молодих демократій Чехії та Польщі характерно посилення ролі державного сектора в діяльності засобів масової інформації. Суттєвий вплив в цих державах має зміна державного політичного курсу, спроби олігархізації медіа, підвищення непрозорості власності медіа-ресурсів.

Для держав з недемократичним політичним режимом (авторитарний, тоталітарний) відбувається державна реєстрація електронних засобів масової інформації (КНР), що дозволяє не тільки знайти автора контенту, але й вносити в нього зміни на власний розсуд. Законодавчо закріплений підсилений державний контроль за медіа простором в Туреччині та Росії, де в залежності від державної ідеології формується порядок денний, відбувається інструментальний тиск та контроль соціальних медіа.

Правове регулювання медіапростору в Україні ще далеко від європейського. Суперечливість – основна характеристика регулювання медіапростору в Україні. Розгалужена система законів, наміри привести її у відповідність законодавству і зобов'язанням ЄС – це кроки діяльності України в цьому напрямку. На сьогодні актуальною постає необхідність національного регулювання інтернет-відносин, побудови дієвих методів захисту національного медіапростору та інформаційного середовища, яке зможе протистояти маніпулятивному тиску, викликам безпеки та пропаганди (Konakh, 2013).

По-друге це саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. Для демократичного суспільства найбільш дієвими інструментами для боротьби з маніпуляціями в медіа постають фактчекінг і стандарти BBC. Стандарти точності, балансу думок, безсторонність є засобами, за допомогою яких суспільство протистоїть маніпулятивному впливу. Але не всі маніпуляції можна побачити і розпізнати, навіть, завдяки фактчекінгу. Якщо фейкові новини перевіряються і спростовуються завдяки простій перевірці фактів, більш складні, такі, як логічні помилки,

психологічні, соціальні маніпуляції довести майже неможливо (Zakharchenko, 2020).

Стандарти BBC базуються на принципах: довіра аудиторії, свобода висловлювання, незалежність, відповідальність суспільним інтересам, чесність і точність, неупередженість, редакційна цілісність, захист вразливих груп, уникнення невинуватих правопорушень, повага до приватності (Instytut masovoi informatsii, 2021).

Основні принципи і стандарти BBC суттєво доповнюються в світовій практиці діяльністю читацького омбудсмена. Ця посада редактора з роботи з читачами існує незалежно від редакції. Він отримує скарги від читачів, вказує на помилки редакції, пропонує, які з них потрібно виправити. Ця діяльність значно підвищує суспільну довіру до медіа, просуває ідеї, принципи та цінності демократії.

В державах з недемократичними режимами питання саморегуляції відносин учасниками інформаційної діяльності не є актуальним. Держава, яка діє в правовому полі, майже не залишає їм такої можливості. Медіапростір знаходиться під державним контролем, а етичні проблеми скоріше бувають приватною проблемою окремих видань та журналістів.

По-третє це медіаграмотність і медіаосвіта. В науковій літературі медіаграмотність визначається як комплекс сформованих компетенцій, конкретних знань і досвіду, необхідних людині і сучасному інформаційному суспільству. Це вміння оцінювати, аналізувати та використовувати медійну продукцію (Uvarova ta Stepanova, 2020).

Поняття медіаграмотності визначає вміння людини відрізнити правдиву та фейкову інформацію, бачити маніпулятивні прийоми, виявляти політичну приналежність ЗМІ. Тобто медіа грамотність дозволяє особистості контролювати споживання медіа. З розвитком інформаційного суспільства, актуальним стає формування форм і методів захисту від маніпулятивного впливу медіа, критичного мислення, орієнтації в інформаційних потоках,

вміння аналізувати медійні новинні повідомлення тощо. Це все і може надати медіаосвіта.

Останнім часом зусилля таких державних органів як Міністерство освіти, Міністерство культури, Міністерство закордонних справ та Центр стратегічних комунікацій спрямовані на створення умов розвитку медіаграмотності та медіаосвіти. З цією метою створюються проекти програм (наприклад, проект медіаграмотності «Фільтр»). Як один із варіантів протистояти маніпуляційному впливу в медіапросторі, можна згадати програми, спрямовані на розвиток медіаграмотності і критичного мислення «Медіаграмотність та критичне мислення як інструмент протидії інформаційної агресії в медіа просторі. Образ ворога». Метою програми є формування у посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців поглибленого розуміння пропаганди і її механізмів впливу, ролі мас-медіа в формуванні свідомості. «Розвиток критичного мислення під час роботи з різноманітними медіаповідомленнями (відеороликами, соціальною рекламою тощо), вміння декодувати пропаганду в медіатекстах, долати стереотипи та упередження, розпізнавати фейки та спростовувати їх» (Portal upravlinnia znanniamy, 2022).

Але, слід зазначити, що не дивлячись на позитивні тенденції, медіаосвіта та медіаграмотність в Україні розвивається недостатньо на державному рівні. Значно більшого ефекту досягли в цієї галузі медіа експерти, активісти громадських організацій та окремі діячі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток інформаційного суспільства, зростання інформаційних технологій, збільшення інформаційних потоків відкривають нові можливості для використання технологій політичного маніпулювання, спрямованих на підсвідомість людей. Останнім часом політична маніпуляція стала основним методом формування суспільної думки та порядку денного.

Платформою для їх використання стають сучасні медіа-формати: інтернет телебачення, інтернет радіо, інтернет блоги, соціальні мережи,

месенджери, віртуальні співтовариства та інші. Віртуальне середовище, створене соціальними мережами, стає майданчиком для поширення специфічних технік і маніпулятивного інструментарію. Цей процес має місце в державах різних політичних систем за різної участі державних інститутів.

Якщо в державах з демократичною політичною системою та зрілим громадянським суспільством, протистояння політичному маніпулятивному тиску відбувається і на рівні державних інститутів, і на рівні учасників інформаційної діяльності, то в державах з недемократичними політичними системами, сама держава виступає головним «маніпулятором».

В цьому сенсі особливої уваги потребують держави, що стоять на шляху демократичних перетворень, до яких відноситься і Україна. Недосконала правова база і виборча система, незбалансованість діяльності державних інститутів, незріле громадянське суспільство – з одного боку, та стрімке зростання інформаційних потоків – з другого, створюють плідне середовище для розвитку політичного маніпулювання. На цьому тлі особливої уваги і перспективи розвитку потребують методи запобігання впровадження технологій політичного маніпулювання: введення правових норм регулювання діяльності мас-медіа з урахуванням демократичних цінностей, саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності, дієвої системи розвитку медіа грамотності та медіаосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Була, С. та Свідерська, О., 2020. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Політикус*, 4, с. 21-25.
2. Горіна, Ж. та Олійник, О., 2020. Засоби вербальної маніпуляції в соціальних мережах Facebook, Instagram, Twitter. В: Т.О. Євтушина, Л. І. Прокопенко, редкол., *Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців*. Одеса, Україна, 26-27 Листопад 2020. Одеса:

REFERENCES

1. Bula, S. ta Sviderska, O., 2020. Sotsialni merezhi yak instrument politychnoi manipuliatsii. *Politykus*, 4, s. 21-25.
2. Horina, Zh. ta Oliinyk, O., 2020. Zasoby verbalnoi manipuliatsii v sotsialnykh merezhakh Facebook, Instagram, Twitter. V: T.O. Yevtushyna, L.I. Prokopenko, redkol., *Linhvistyka y linhvodydaktyka: zdobutky i perspektyvy rozvytku: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii molodykh naukovtsiv*. Odesa, Ukraina, 26-27 Lystopad 2020. Odesa: DZ «Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D.

- ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». [online] Доступно: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/13195> [Дата звернення 17 Серпень 2023].
- Захарченко, А., 2020. Маніпуляції, від яких не захиститися фактчекінгом та стандартами ВВС. В: *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. Київ, Україна. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси. [online] Доступно: <https://medialiteracy.org.ua/manipulyatsiyi-vid-yakyh-ne-zahystytysya-faktchekingom-ta-standartamy-bbc/> [Дата звернення 17 Листопад 2023].
  - Звіт Global Digital, 2023. [online] Доступно: <https://www.linkedin.com/pulse> [Дата звернення 22 Жовтень 2023].
  - Інститут масової інформації, 2021. *Сучасні стандарти професійної журналістики*. [online] (Останнє оновлення 26 Листопад 2021) Доступно: <https://imi.org.ua/monitorings/suchasni-standarty-profesijnoyi-zhurnalistyky-i42512> [Дата звернення 12 Листопад 2023].
  - Конах, В., 2013. *Інтернет ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності: аналітична записка*. [online] Доступно: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/> [Дата звернення 22 Листопад 2023].
  - Новосельський, І.Ф., 2020. Політико-правові засади функціонування нових медіа: світовий досвід та Україна. *Актуальні проблеми політики*, [online] 65, с. 61-67. Доступно: URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14816?locale-attribute=en> [Дата звернення 25 Жовтень 2023].
  - Опора, 2023. *Опора підготувала словничок базових термінів інформаційного протистояння*. [online] (Останнє оновлення 24 Березень 2023) Доступно: https://www.oporaua.org/polit_ad/opora-pidgotuvava-slovnichok-bazovikh-terminiv-informatsiinogo-protystoiannia-24639 [Дата звернення 21 Квітень 2023].
  - Portal upravlinnia znanniamy, 2022. *Ushynskoho*. [online] Доступно: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/13195> [Дата звернення 17 Серпень 2023].
  - Zakharchenko, A., 2020. Manipuliatsii, vid yakykh ne zakhystytysia faktchekinhom ta standartamy VVS. V: *Zbirnyk statei Vosmoi mizhnarodnoi naukovometodychnoi konferentsii «Krytychne myslennia v epokhu toksychnoho kontentu»*. Kyiv, Ukraina. Kyiv: Tsentr Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy. [online] Доступно: <https://medialiteracy.org.ua/manipulyatsiyi-vid-yakyh-ne-zahystytysya-faktchekingom-ta-standartamy-bbc/> [Дата звернення 17 Листопад 2023].
  - Zvit Global Digital, 2023. [online] Доступно: <https://www.linkedin.com/pulse> [Дата звернення 22 Zhovten 2023].
  - Instytut masovoi informatsii, 2021. *Suchasni standarty profesiinoi zhurnalistyky*. [online] (Ostannie onovlennia 26 Lystopad 2021) Доступно: <https://imi.org.ua/monitorings/suchasni-standarty-profesijnoyi-zhurnalistyky-i42512> [Дата звернення 12 Lystopad 2023].
  - Konakh, V., 2013. *Internet ZMI v Ukraini: problemy vyznachennia normatyvno-pravovoho statusu ta vrehuliuвання diialnosti: analitychna zapyska*. [online] Доступно: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/> [Дата звернення 22 Lystopad 2023].
  - Novoselskyi, I.F., 2020. Polityko-pravovi zasady funktsionuvannia novykh media: svitovi dosvid ta Ukraina. *Aktualni problemy polityky*, [online] 65, s. 61-67. Доступно: URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14816?locale-attribute=en> [Дата звернення 25 Zhovten 2023].
  - Opora, 2023. *Opora pidhotuvava slovnychok bazovykh terminiv informatsiinoho protystoiannia*. [online] (Ostannie onovlennia 24 Berezen 2023) Доступно: https://www.oporaua.org/polit_ad/opora-pidgotuvava-slovnichok-bazovikh-terminiv-informatsiinogo-protystoiannia-24639 [Дата звернення 21 Kviten 2023].
  - Portal upravlinnia znanniamy, 2022.

- https://www.oporaua.org/polit_ad/oporapidgotuvala-slovnichok-bazovikh-terminiv-informatsiinogo-protistoiannia-24639 [Дата звернення 21 Квітень 2023].
9. Портал управління знаннями, 2022. Програма «Медіаграмотність та критичне мислення як інструмент протидії інформаційної агресії в медіа просторі. Образ ворога». [online] Доступно: URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/mediagramotnist-ta-krytychne-myslennia-yak-instrumenty-protydii-informatsiinii-ahresii-v-mediaprostori-obraz-voroaha-mova-vorozhnechi-25> [Дата звернення 12 Жовтень 2023].
  10. Снопко, О., 2023. Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям. [online] (Останнє оновлення 16 Серпень 2023) Доступно: URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> [Дата звернення 10 Листопад 2023].
  11. Уварова, Г.І. та Степанова, Т.І., 2020. Медіаграмотність як пріоритетна компетенція в сучасній освіті. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*, [online] 32, с. 268-271. Доступно: <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v32/65.pdf> [Дата звернення 25 Листопад 2023].
  12. Центр демократії та верховенства права, 2023. *Соціологічне опитування*. [online] (Останнє оновлення 12 Квітень 2023) Доступно: <https://cedem.org.ua/news/informatsiya-v-sotsmerezah/> [Дата звернення 21 Листопад 2023].
  - Prohrama «Mediagramotnist ta krytychne myslennia yak instrument protydii informatsiinoi ahresii v media prostori. Obraz voroha».* [online] Доступно: URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/mediagramotnist-ta-krytychne-myslennia-yak-instrumenty-protydii-informatsiinii-ahresii-v-mediaprostori-obraz-voroaha-mova-vorozhnechi-25> [Дата звернення 12 Жовтень 2023].
  10. Снопко, О., 2023. *Nokaut telebachenniu: yak sotsialni merezhi utrymuiut pershist v postachanni novyn ukraintsiam.* [online] (Ostannie onovlennia 16 Serpen 2023) Доступно: URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> [Дата звернення 10 Листопад 2023].
  11. Uvarova, H.I. ta Stepanova, T.I., 2020. Mediagramotnist yak priorytetna kompetentsiia v suchasni osviti. *Naukovi zapysky mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, [online] 32, s. 268-271. Доступно: <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v32/65.pdf> [Дата звернення 25 Листопад 2023].
  12. Tsent demokratsii ta verkhoventstva prava, 2023. *Sotsiolohichne opytuvannia.* [online] (Ostannie onovlennia 12 Kviten 2023) Доступно: <https://cedem.org.ua/news/informatsiya-v-sotsmerezah/> [Дата звернення 21 Листопад 2023].

Інформація про автора

Вакуленко Артем Євгенійович – здобувач третього науково-освітнього рівня (доктора філософії) вищої освіти зі спеціальності 052 «Політологія» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: vakartem1994@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4410-4434>.